

Josep Piera

Canvi de rumb
Els fantàstics setanta
(1975-1979)

institutió
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
[75anys]

VALENCIA, 2023

moment memorialística, 10

Collecció dirigida per

Xavier Serra

© 2023, Josep Piera Rubió

© 2023, d'aquesta edició:

Institució Alfons el Magnànim

Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació

Diputació de València

Corona, 36

46003 València

Tel.: +34 963 883 169

magnanim@dival.es

www.alfonselmagnanim.net

ISBN: 978-84-1156-013-9

DL: V-987-2023

Disseny de la col·lecció: Jaume Ortola

Disseny de la coberta i sobrecoberta: Collage-no

Maquetació: Gràfiques Vimar

Impressió:

Els vells parlen del passat
perquè obtenen plaer evocant-lo.

ARISTÒTIL

Cada vez iré sintiendo menos y recordando más...

JULIO CORTÁZAR

La lluita de l'home contra el poder
és la lluita de la memòria contra l'oblit.

MILAN KUNDERA

Escriure és recordar o, en tot cas, inventar records.

JOAN FUSTER

TOT ÉS RELATIVAMENT IMPORTANTÍSSIM

Vull un món on puguem ser socialment iguals,
humanament diferents, i totalment lliures.

ROSA LUXEMBURG

La imaginació serveix per a viatjar
cap al desconegut
tant com cap al conegut.

PATTI SMITH

PRELUDI DE MAGRANA

20 de novembre de 2020

Avui fa anys que va morir el dictador. Aleshores, quan la nit era més nit i el fred més fosc, vaig escriure tres poemes i els vaig titular *Tríptic-75*. El primer, *Preludi de magrana*, acabava amb aquests versos:

El futur, no l'havíem vist mai
dispost al plaer que es proposa més alt.
Meravellós atzar,
tu, oferint-te
finestra amb les cames obertes.

Recorde la tensió espitosa d'aquells dies, i la d'aquelles nits, amb l'avenir colpejant la finestra. El cap del govern franquista anunciava amb veu llastimosa la necrològica, mentre uns destapaven botelles de sidra, o ampolles de xampany, com si celebraren la millor nit de Cap d'Any imaginable, i uns altres s'agenollaven davant del televisor de casa i passaven el rosari salmodiant lletanies en veu baixa.

I ara?

Aquesta era la pregunta que es feia tothom. I, ara, què?

Els partidaris del règim veien amb incertesa el present per temor de perdre el poder. El moment era crític. Els feia por la llibertat, encara que el seu Caudillo els havia assegurat que *todo estaba atado y bien atado*. Els antifranquistes clandes-

tins —jo, un de tants—, tancats a casa —n’hi havia, també, de tancats a la presó—, sintonitzaven emissores de l’altra banda dels Pirineus.

Què fer?

Què fem?

Espanya baixava la bandera en senyal de dol.

Europa celebrava la mort del dictador.

Aquell novembre no va ser el mes més trist de l’any, sinó l’anunci d’un hivern que duria a una primavera impetuosa.

Ara que escric aquesta anotació en plena expansió d’una epidèmia planetària, inesperada per impensable, els europeus vivim reclosos en cel·les sense reixes, i mirem el present a través de pantalletes acolorides, imaginant esperances, o esperant un imaginari punt de claredat, ni que siga lluny: llum, més llum, demanava el poeta, mentre sentia la dama de la dalla que se li apropava somrient.

Aleshores —fa cosa de mig segle—, el futur es presentava com una finestra oberta de bat a bat, i mostrava un horitzó esplèndid —el mar, la mar...— mentre que, en aquest present malalt, les finestres mostren grisors fantasmagòriques. Ara no hi ha cap llum a la meua finestra sense barrots. Només la boira. Grisors en dansa arreu on mire. Camins dubtosos perquè ningú no sap cap a on van.

La serra d’Aldaia ha desaparegut darrere d’una cortina de dol.

El futur, sempre imprevisible, ara ho és més que mai.

Tot és efímer: nosaltres, també.

Com diu un amic dels anys setanta, els tecnòcrates actuals consideren els vells «pèrdues tolerables» en aquesta guerra més mundial —diuen—, que cap altra d’anterior. Una guerra

virtual contra un enemic invisible, diuen. Virtual? Invisible?
Una guerra vírica que acabarà matant milions de persones, diuen.

Fer-se vell és un perill mortal. I un pecat, igualment mortal.

¿És una ironia que el dibuix acolorit del virus sembla una bomba submarina —en pla pop lisèrgic— d'aquelles que apareixien en blanc i negre als tebeos «de guerra» quan era xiquet? És la humanitat una plaga planetària? Som nosaltres el virus assassí?

Les ficcions de la ciència s'han fet reals.

Aquest món no té salvació, escrigué un altre poeta.

Els genets apocalíptics cavalquen invisibles arreu del món.

Jo soc aquell que veu com Roma crema.

Novembre és un mes de llum minvant.

Per Tots Sants ha fet uns matins assolellats, tebis; els nínxols dels cementeris semblaven balcons de festa, de tantes flors i lluentors. Després han vingut uns dies plujosos que han deixat una saó, com encara solen dir els llauradors. Tanta era la sequera que la Drova s'ha transformat en una vall verda: les nuvolades han convertit la serra en un escenari de rondalla.

Novembre em porta lluny i prop.

La natura sembla immune a la pandèmia.

Repetesc: som nosaltres, humans deshumanitzats, deprimadors del planeta, el virus criminal? Som nosaltres els portadors del mal invisible? Som nosaltres la pandèmia?

Escric aquestes notes mentre espere la telefonada de Susanna Lliberós que vol entrevistar-me a la ràdio per parlar del Poefesta d'Oliva que se celebra aquesta nit amb les mesures, les distàncies i els controls als quals obliga el govern.

La periodista m'ha demanat una cançó per obrir l'entrevista, i he escollit *Volare*, de Domenico Modugno, perquè encara em fa volar per tots els temps del temps, somnis inclosos. I és que enguany el festival poètic d'Oliva ha agafat una volada excepcional.

Fa uns pocs dies s'anunciava que Francisco Brines rebia el premi Cervantes. Alegria. Una vida vivint-se, la del poeta Brines, mestre i amic en la poesia. Fa cinquanta anys que ens vam conèixer, a Madrid, gràcies a Vicente Aleixandre. Quina gran sort, haver-los tractat de paraula, i haver-los llegit, de jove i de vell! Fa mig segle que la poesia de Brines m'acompanya, i sempre hi he trobat poemes que m'han dit el que necessitava escoltar.

El confinament ha obligat els organitzadors del Poefesta a canviar diverses vegades la data del festival. La voluntat de la poeta Àngels Gregori ha fet possible un miracle: convertir aquesta tardor pandèmica en una primavera poètica.

Aquesta nit, Oliva representa la «paraula feta música que emociona».

La poesia ens salva.

Si somiar és debades, somiem.

Avui s'atorguen els premis literaris de Gandia, particularment evocadors enguany, si més no per a mi, perquè el premi honorífic Joan Roís de Corella l'han donat a Gaspar Jaén i Urban. Un homenatge merescut al poeta. I un bell record de l'amic.

Dies de celebracions amb mascareta.

21 de novembre de 2020

La vetlada del Poefesta d'anit la tancà José Mercé amb una selecció de les seues cançons més poètiques, com la *Nana de*

la cebolla de Miguel Hernández. La seua veu esqueixada emociona en aquesta *nana* amarga, i alegre quan va al seu *Aire*. La seua versió d'*Al alba?* Preferesc la d'Aute. L'actuació del *cantaor* Mercé ha sigut l'apoteosi d'aquesta celebració vital.

Abans d'ell, hi hem recitat Anna Aguilar-Amat, Blanca Llum Vidal, Ben Clark, Susanna Lliberós, Adrià Targa, i jo mateix. La meua intervenció, com no podia ser d'una altra manera, l'he dedicada a Paco Brines.

Abril va omplir d'aromes
les estances de la casa
mentre els amants gaudien
l'esclat del seu desig d'amor.

Quan marxaren, a taula
va romandre un ram
de roses o fantasies
perfumant-ne la foscor.

Damunt d'aquella taula, encara
hi ha aquell ram de roses roges.
Delers marcits, els pètals, ara
són taques en un llenç, records.

Com digué Saadi, el clàssic persa, «la rosa d'ahir és sempre la rosa».

Gaspar Jaén i Urban

Reprenc aquest mosaic trencat de records amb el de l'amic Gaspar Jaén, com a poeta i arquitecte.

La nostra relació personal començà la primavera de 1975, una nit de copes al Christopher, el local de la València més

«boccatxesca» (model Boccaccio de Barcelona, canviant Marilyn Monroe per Marlene Dietrich). Gaspar estava acabant arquitectura, i era d'Elx, el sud amb palmeres del país mediterrani que imaginàvem poèticament. Compartíem idees, il·lusions; i projectes, i també utopies.

Gaspar venerava Elx, i estimava Itàlia; en parlava amb visió d'arquitecte, i paraules de poeta. Aleshores, un servidor només coneixia Elx de passada, i somiava en poder anar a Itàlia a no tardar. Per a Gaspar, Elx era més que un oasi d'horts entre palmeres; Elx era on tenia sa casa, la família i els records. Vam enraonar sobre poesia i arquitectura, i de moltes més coses. M'encantà la seua manera d'entendre l'arquitectura, i la relació que establia entre un poema i una casa. «Les rajoles en una construcció són com les paraules en un poema. Els versos, com les parets mestres, en conformen l'estructura.» Marifé li explicà que nosaltres vivíem al camp des de feia cosa d'un any, i que estàvem pensant en fer-nos-hi una casa; Gaspar s'oferí a dibuixar-ne els plànols, si decidíem emprendre'n la mampresa. Marifé li va respondre que volíem començar-ne aviat l'obra, perquè ja teníem el solar. Quedàrem en escriure'ns i reveure'ns aviat. Quan ens acomiadàvem, Gaspar digué que pujaria a la Drova i en parlaríem a fons. Així, pensat i fet, ens posàrem a planificar la casa. Una fantasia de futur.

En la visita que el grup d'arquitectes ens feren, ens demanaren quina idea de casa teníem; els vam dir que ens agradaven les alqueries de la zona, totes amb un pati interior. Ells digueren que la nostra idea la tindrien en consideració, però que la interpretarien a la seua manera.

—Les alqueries valencianes mantenen en part l'estructura de la vil·la romana, en rural. Vosaltres, però, no sou uns pagesos.

—Volem una caseta amb un jardí interior, no cap masia amb un corral.

Així ho van fer. Del projecte, se n'encarregaren el mateix Gaspar i un dels seus companys, Pepe Dapena.

Quan vaig saber que Gaspar tenia acabat un llibre de poemes, li vaig dir que m'agradaria llegir-lo. Poc després, m'envià l'original de *Cadells de la fosca trencada*. El llibre em sorpren-gué, i li vaig proposar de presentar-lo als premis La Safor, uns premis literaris alternatius que s'havien organitzat a Gandia perquè l'ajuntament havia vetat els representants de la Universitat de València com a membres del jurat dels premis municipals. El resultat va ser una moguda literària estimulant; el mantenidor i animador d'aquell comboi va ser Ovidi Montllor; del xou parateatral que s'hi muntà, se n'encarregà Pluja Teatre; el grup Pluja improvisà un *show* contestatari en el saló del Foment, el casino burgés de Gandia, ple fins al caramull. També hi actuà Araceli Banyuls, fent ressonar la guitarra i les esperances col·lectives amb energia «raimoniana».

Recorde Maria Aurèlia Capmany durant una conferència, mentre fumava un puro cubà, a l'estil Golda Meir; i l'eufòric revol de banderes amb les quatre barres inflamant l'acte de l'entrega dels premis. Recorde la figura desgarbada de Joan Fuster, sobreeixint somrient enmig d'aquell guirigall escarotat, mentre es prenia un whisky en un got de tub davant mateix de la cafeteria Tano, i de la policia local. Com recorde a vora meu la cara adolorida de Vicent A. Estellés, queixant-se del molt de mal que li feia la cama, mentre es recolzava al llindar d'un portal. Fuster, amb un somris irònic i uns ulls de falcó amb ulleres, aixecava el got com fent un brindis. Tot plegat va ser això: un brindis, una provocació, una festa, un *happening*. Inoblidable.

Com a membre del jurat de poesia, vaig defensar *Cadells de la fosca trencada* perquè el llibre s'ho valia, i perquè en

coneixia l'autor, per suposat. Hi hagué una acalorada discussió amb un altre llibre sorprenent, d'un altre poeta il·licità, Andreu Morell. Gaspar Jaén va guanyar el premi perquè Josep Maria Llompart el duia com a preferit. També va quedar finalista Josep M. Palomero, a qui també coneixia per haver-nos trobat en pla discotequer a Meliana en alguna ocasió, i de qui havia llegit un llibre de poemes en castellà. Palomero presentava un llibre ben diferent, que m'interessà prou més que l'anterior seu. Palomero va quedar finalista del premi de poesia, i guanyà el de contes, al qual també s'havia presentat. Hi hagué un altre premi —de narrativa juvenil, crec— per a Joan M. Monjo. Monjo, amb dinou anys, era el més jove dels escriptors saforencs; tot i la joventut, feia de crític d'art a la premsa, amb un rigor que deixava bocabadats els lectors. Els companys el solíem anomenar Monget. Per l'edat.

Això, i tot, ho vivíem com una festa.

Coses de poetes. De poetes joves, i del moment, és clar.

Obrant casa

Les obres de la casa drovera s'iniciaren, doncs, en un ambient engrescador que anunciava llibertats desconegudes. Els arquitectes planificaren la casa amb l'eufòria del moment: mitja vil·la romana de disseny racionalista, amb un patiet interior per a tindre flors tot l'any i plantes de temporada. Les estances, a distints nivells, tindrien finestres grogues cap a endins i verdes cap a enfora, per recollir la màxima llum possible. Al voltant, li plantàvem pins i xiprers, bardisses de baladres i gesmilers imaginaris. La casa la finançàvem amb ajudes familiars i un préstec avalat pel sou de Marifé, que era modest: una paga de mestra.

Acabàvem de començar l'obra quan el dictador entrà en l'agonia definitiva. La coincidència semblava un senyal favorable: com una magrana madura que clavilla de goig.

Tinc guardades unes fotografies del començament de les obres; s'hi veuen els dos arquitectes —Gaspar Jaén i Pepe Dapena—, i el capatàs, Alfred Serrano, un veí de Barx, persona de confiança de mon pare. En la foto, els arquitectes estan prenent les mides dels murs de càrrega i dels fonaments. Una nota manuscrita —de Marifé— en data la instantània: novembre del 75. En una altra foto del mateix moment retrate els tres artífexs de l'encara futura casa: un home de mitjana edat, de rostre cisellat pel treball a la intempèrie, amb una gorra al cap, els braços a l'esquena, i la brusa lligada a la cintura. Enraonant amb ell, dos joves amb els cabells llargs i bigot, esportivament vestits amb texans, i sense corbata. El mestre Serrano —l'anomenava així quan hi havia davant els arquitectes— era l'encarregat i contractista de les obres; una casa com aquella, però, no l'havia feta mai.

La casa significava l'inici d'una manera de viure diferent. De fer nostre un lloc concret, real i fantàstic, amb nom propi: la Drova.

Recorde una escena en un bar de Barx, el Portitxolet, quan els arquitectes mostraven al mestre Serrano els plànols de la casa, ordenats en una carpeta verda; l'home mirà aquells dibuixos i agafà la carpeta que li oferien tot dient:

—Els plànols, no els sé llegir; no em fan cap falta, per tant; si vostés, jóvens, em van marcant al tall al tall la faena que cal fer, em compromet a dur amunt el que em diguen i em manen. He fet cases a partir de quatre ratlles en la tapa d'una capseta de mistos.

Vam riure'n, de l'eixida, tan directa.

El mestre Serrano va deixar la carpeta al seu Dos Cavalls, i el sol va anar descolorint-ne les tapes verdes. No necessitava cap partitura per a executar aquella obra. Així va començar la cosa. I la casa.

El solar estava al costat de la caseta dels pares, on Marifé i jo hi vivíem de feia un any. Cada matí sentíem l'arribada dels obrers, i els déiem «bon dia»; tot seguit me'n tornava al meu cau, em preparava el desdejuni, i em posava a estudiar. Marifé s'havia comprat una Vespino de color roig per anar a l'escola quan feia bon temps; si el mal oratge no ho permetia, la portava amb el Mini. Dinàvem de diari al bar Parpalló, que el teníem a tocar, perquè Maria, l'ama —mestressa i cuinera—, ens havia acollit. Menjàvem el que ella decidia, a la manera casolana. Els saborosos sabers de Maria em sorprenien perquè recuperava de paladar plats guisats i bons arrossos que no tastava d'anys, o en descobria que m'eren desconeguts. Maria ens tractava com a part de la família perquè érem veïns, i perquè ens coneixíem de tota la vida, que se sol dir. Per això ens feia un preu raonable, també.

A l'hora de l'esmorzar eixia a parlar amb la colla dels obrers. Un era Sauret, drover de soca-rel, treballador inesgotable, amb un cos eixut, i fort, que no es cansava mai de matxucar roques enormes amb una maça. El mirava treballar i semblava una màquina, com un moll flexible i constant que deixava caure el mall i el feia rebotar amb força, sense parar.

—De picar pedra, en vaig aprendre al camp de concentració, mentre em van tindre tancat després de la guerra; no van poder amb mi! —deia, sorneguer, com si res.

Tots li somríem el sarcasme de cassalla, li'n reconeixíem l'experiència, la sort d'estar viu, i el mèrit.

Els obrers eren camperols que es guanyaven el jornal fent marges de pedra seca, quan no anant al bancal, o a collir ullols

de palma a la muntanya per tal que les dones feren cabassos de llata; o a unes altres faenes per l'estil, de supervivència estricta, i antiquíssima.

Alfred Serrano s'adonà de seguida que aquella casa no era com cap altra de l'entorn, que no es tractava d'un xalet d'estiu com els altres; el bastiment de l'estructura, amb diversos nivells i altures, li resultava un laberint on es perdia de tant en tant. Sovint remugava, preocupat. Intentava seguir al peu de la lletra les indicacions que li donaven els arquitectes. Per a sorpresa seua, i nostra, l'obra anava avant i amunt, prenent forma i volum en el paisatge.

La casa tardà molts mesos en fer-se habitable. Però seguí avant i amunt, com una altra volta de l'espiral de la vida. Quan la casa s'acabà, ho celebràrem amb una paella. Gaspar vingué amb els seus pares, des d'Elx. Sa mare portà una cistella de magranes de l'hort familiar. Aquell regal el mantinc en el record com el símbol d'un moment feliç. Com una ofrena.

Inoblidable.

Renou de versos nous

Havia decidit deixar en un calaix un anterior poemari escrit en castellà, i intentava la publicació de *Renou: la pluja ascla els estels. Renou*. Aquest nou llibre marcava el trànsit personal del canvi de llengua i de llenguatge poètics. També del que m'aportava el coneixement i l'ús de la llengua pròpia. És a dir, el pas del soroll (renou: agitació, bullícia, moviment de coses que es porten d'un lloc a un altre), al rebrot (renou: rebrot), perquè la pluja asclava els estels i ho reverdia tot, avançava primaveres i esperances. Del soroll a la música. Buscar els mots exactes, i trobar-los en el paisatge, i en el diccionari. Paraula viva i cant.

Així:

La paraula que ara s'esmuny
és breu instant d'un goig futur.

I així:

El breu instant que ara s'enfuig
d'un goig futur té la paraula.

Mentre el *Renou* rebrotava editorialment, vaig començar un altre llibre; volia desfer-me de l'automatisme surrealista, salvant-ne només els poetes que més admirava, com Paul Eluard, Vicente Aleixandre i J. V. Foix. El nou llibre partia de la imatge grotesca d'un ninot que s'agruñava en un balancí situat al costat d'una finestra. Tot a fosques. El ninot canviava el somrís acartonat a mesura que els estels espurnejaven en la nit, i la llum entrava a la cambra i li acariciava les galtes. Aleshores, el somrís del ninot esclatava amb una rialla de goig, enmig del rebombori de crits i sorolls eufòrics d'una fira, perquè una veu melodiosa cantava una antiga cançó de bressol:

La meua xiqueta és l'ama
del corral i del carrer,
de les fulles de la parra,
i la flor del taronger...

El ninot es posava en dansa, i s'envolava feliç, estels amunt, com un àngel sense ales en un quadre de Chagall.

El llibre el titulava *Presoners d'un parèntesi*. I l'obria aquesta frase: «Els mots, amb disfresses d'hòmens, presoners d'un parèntesi.»

Feia poc més d'un any que vivia a la Drova. Al voltant, i dins meu, tot era bell, antic i nou alhora. Tradició i modernitat. Aquesta idea m'havia abocat a descobertes sorprenents, unes imaginades, unes altres inimaginables.

Després de llegir versos i històries dels poetes de la València andalusina en diverses traduccions de l'àrab original —trobades a l'atzar com a rareses d'antiquari—, m'havia endinsat en la lectura dels trobadors occitans i catalans contemporanis seus (del segle XI al segle XIII). A poc a poc, d'escorcoll per llibreries de vell i de nou, se'm configurava un imaginari poètic, personal i col·lectiu, també vell i nou. De sud avall em pujaven les preguntes. Nord enllà trobava les respostes que cercava. Necessitava saber els motius profunds pels quals els valencians parlàvem com parlàvem, i per quins altres se'ns havia amagat que, al darrere d'aquella parla sobreviscuda, hi havia una literatura important, una tradició secular.

Havent pres consciència d'aquesta història silenciada —les històries dels vençuts les esborren els vencedors—, em vaig adonar que els valencians érem hereus d'una tradició d'oblits, de derrotes, i de renúncies. Els joves poetes, per tant, havíem de transformar els silencis porucs en paraules lliures, la desmemòria ignorant en records solidaris, la foscor en mite. Calia construir un imaginari i un paisatge col·lectius a partir de les ruïnes heretades.

Tot això, i més, se m'havia revelat lentament a partir de la lectura d'Ausiàs March, qui deixava a part l'estil dels seus precedents (o predecessors, que deia Amadeu Pagés). Lectures com aquestes, en aquells primers hiverns drovers, m'omplien el paisatge d'humanitat, de mots antics, poètics i alhora populars, tant com d'històries i de fantasies.

Notes d'Itàlia

Per aquestes dates arribaren d'Itàlia dues notícies colpidores. Una de tràgica, l'assassinat de Pasolini, i una de celebració, el Nobel de Literatura a Montale. Ambdós m'eren autors de referència. A Pasolini, l'admirava com a director de cinema, perquè les seues pel·lícules em resultaven d'una intensitat colpidora, i alhora d'una bellesa insòlita, però la poesia m'era poc coneguda per aquelles dates. A Montale l'havia llegit en castellà, en una antologia publicada a Buenos Aires, en traducció d'Horacio Armani, i a *Huesos de sepia* en la versió de F. Ferrer Lerin, però volia llegir-lo en la llengua original, encara que necessitara d'una gramàtica i d'un diccionari italians; per això, li vaig encomanar a Gaspar que, si anava a Itàlia com tenia previst, em portara, per favor, *Ossi di seppia*.

Amb un atreviment ingenu, però sincer i provocador, havia publicat a la premsa un article, «De Montale a Llorente», on proposava una nova lectura dels versos del patriarca de la Renaixença valenciana, després d'haver llegit Montale. L'atreviment el raonava així: «Eugenio Montale amb el seu llenguatge familiar, amb el seu localisme simbòlic, amb les seues al·lusions paisatgístiques, amb el seu afecte a la costa de la Ligúria, als mots de la seua infantesa, tot amb clarividència poètica i rigor sublim, té un toc íntim que em porta a Llorente.»

Llegint Montale retornava als meus estius infantils a la Drova, i em veia jugant pels bancals, botant marges «coronats d'aguts bocins de botelles», quan no escoltant la puput alegre que calumniaven els poetes. Ara pense si la seua poesia m'ajudà a reinterpretar el paisatgisme sentimental de Llorente —vilipendiat, aleshores—, o si va ser el fet de viure a la Drova que em va fer transparent la poesia —hermètica?— de

Montale, i emotius els versos de Llorente. Calia convertir els paisatges en símbols, les soledats en presències, i els records en metàfores. Sentir mentalment: sent-i-ment.

Recorde també haver escrit per aquelles dates un altre article relacionant la tragèdia de Pasolini amb la glòria de Montale. Assassinat sota un pont a Roma (Pasolini); rebent el Nobel a Estocolm (Montale). Dues actituds davant la poesia i la vida, essencials i admirables. L'article no es publicà, n'ignore els motius. El vaig enviar al diari on col·laborava; no vaig aclarir mai si el van censurar pel to iconoclasta, per la referència a la mort de Pasolini, o si es va extraviar per les oficines de correus, o pels despatxos del periòdic. No en vaig guardar còpia, tampoc. Ni hi vaig voler indagar.

Pasolini el considere un poeta total per les pel·lícules, pels poemes, per les proses, per la vida, i per la mort. De Montale, m'estime els poemes, als quals retorne de tant en tant.

Els designis dels déus, com el destí dels homes, poden ser benignes, com poden ser cruels.

Recupere, i refaig, un altre article que vaig escriure posteriorment a la memòria d'Eugenio Montale, publicat a la revista *Canigó*.

Fa dies que, amb la fredor esquemàtica d'una necrològica, les agències internacionals donaren la notícia que el poeta Eugenio Montale, premi Nobel de literatura, va morir el dissabte, 12 de setembre, a Milà, a l'edat de vuitanta-quatre anys. Així me'n vaig assabentar. «Un poeta no deu renunciar a la vida. És la vida que s'encarrega de fugir-li». Aquests mots seus, trets d'una entrevista imaginària que publicava el 1946, els cite ara, després de la notícia de premsa, en record i homenatge del poeta que havia descobert uns quants anys abans:

Escolta'm, els poetes llorejats
es mouen només entre plantes
de noms poc usats: boixos, ligustres, o acants.
Jo estime les sendes que em porten als herbassars
i séquies on en bassals mig secs
els xavalets cerquen anguiles esgotades.

En aquell temps, Montale se'm descobrí com un poeta que em parlava amb una claredat enlluernadora: «la meua poesia no ha de ser entesa com a missatge, sinó com a invitació a l'esperança».

Al *Quaderno de traduzioni* recull les versions que feia de poetes que li interessaven, i entre moltes s'hi troba la que va fer del *Cant espiritual* de Joan Maragall, matisant com «acabada la tasca es veu, però, que el poema ha perdut el millor. Aquell so espernegant de la pinya verda llançada al foc que és pròpia de tota la poesia catalana». Com a mostra del que diu el final melodiós del cant:

*E quando verrà l'ora del timore
che chiuderà questi miei occhi umani,
aprimene, Signore, altri più grandi
per contemplare la tua immensa face,
e la morte mi sia un più grande nascere.*

Que així siga.

Droveria

Si plovia o feia vent la muntanya es convertia en una orquestra simfònica; en deia «tempestes wagnerianes», quan els trons ressonaven com timbals estereofònics a causa de l'eco. Si feia calma, l'airet entre les branques florides dels ametlers

era una melodia ben acordada que feia una escampadissa de pètals, com una neu perfumada; aleshores, de la serra arribaven les remors de les fonts, i els belars i els picarols de les cabres. Sons d'imatges antigues. Com una Arcàdia casolana, i alhora clàssica; com una familiar fantasia de Grècia.

La Drova estava unida a Gandia per una carretera que travessava un coll de muntanya, i una vall convertida en un hort infinit de tarongers. A Gandia teníem els amics, i ens relacionàvem amb gent que havíem conegut als actes culturals a l'Ateneu, en les sessions de Cine Club, a la llibreria Concret, o a la barra de la cafeteria Tano, que era on solien començar i acabar la majoria dels combois «progres» en aquell temps. També ens havíem apuntat als cursets de «llengua i cultura valenciana». Els alumnes érem una inquieta colla d'entusiastes. Entre aquests, en barreja, hi havia els meus millors amics, com Ignasi Mora, Ximo Vidal, Maria Josep Gongu (la *Gongui*), amb els quals solíem sopar i vetlar a la Drova. Després de fer una torrada de xulles i embotit a la brasa, ens encafetàvem i enconyacàvem, fumàvem uns cigarrets d'herba de collita —anomenats «canuts»—, ens entreteníem dient parides, ideant projectes de futur. Els cinc formàvem una colleta d'artistes «rarets», segons comentaris. Ignasi i Ximo, rebotats dels jesuïtes, provenien de famílies catòliques, de missa i rosari; Gongu era la contestatària, perquè en sa casa eren d'esquerres, dels *d'arriba los de la cuchara y abajo los del tenedor*. Ignasi feia de periodista, Ximo volia ser director de cinema, i Gongu tenia vocació i gràcia d'actriu.

Les vetlades les passàvem enraonant, que no discutint; de literatura, sobre teatre, sobre cinema, sobre nosaltres i el món, embolicant la troca, contra el franquisme. El més animós era el Ximo, quan es posava a tocar la guitarra i imitava John Lennon. La Gongu, a més, era una bona balladora de

rock, i ho afirme perquè en ballàvem algun de tant en tant. Aleshores la veia com una d'aquelles figuretes que es posaven en dansa quan s'obria una capsa de música. Ignasi enraonava a la manera sartriana, quan no filosofava raonables il·lusions. Marifé exercia de mestressa i d'amfitriona, i jo els recitava en veu alta versos estrofolaris, firaires o festius. En més d'una ocasió se'ns feia de dia, ens preniem un café amb llet, i eixíem contents a acomiadar la nit, a saludar el sol, a sentir-nos ser.

La Drova era la Llibertat.